

Wersja zanonimizowana

Tłumaczenie

C-61/24-1

Sprawa C-61/24 [Lindenbaumer]ⁱ

Wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym

Data wpływu:

29 stycznia 2024 r.

Oznaczenie sądu odsyłającego:

Bundesgerichtshof (Niemcy)

Data wydania postanowienia o wystąpieniu z wnioskiem o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym:

20 grudnia 2023 r.

Druga strona postępowania w pierwszej instancji i strona wnosząca środek zaskarżenia:

DL

Wnioskodawca i druga strona postępowania w sprawie środka zaskarżenia:

PQ

[...]

BUNDESGERICHTSHOF (trybunał federalny, Niemcy)

POSTANOWIENIE

[...]

z dnia

20 grudnia 2023 r.

w sprawie rodzinnej

ⁱ Niniejszej sprawie została nadana fikcyjna nazwa, która nie odpowiada rzeczywistej nazwie żadnej ze stron postępowania.

DL [...]

druga strona postępowania w pierwszej instancji i strona wnosząca środek zaskarżenia,

[...]

przeciwko

PQ [...]

wnioskodawca i druga strona postępowania w sprawie środka zaskarżenia,

[...]

XII. izba cywilna Bundesgerichtshof (trybunału federalnego, Niemcy) [...] postanowiła:

- I. Postępowanie zostaje zawieszono.
- II. Do Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej zostaje skierowane następujące pytanie prejudycjalne dotyczące wykładni art. 8 rozporządzenia Rady (UE) nr 1259/2010 z dnia 20 grudnia 2010 r. w sprawie wprowadzenia w życie wzmocnionej współpracy w dziedzinie prawa właściwego dla rozwodu i separacji prawnej (rozporządzenie Rzym III):

Według jakich kryteriów należy określić miejsce zwykłego pobytu małżonków w rozumieniu art. 8 lit. a) i b) rozporządzenia Rzym III, w szczególności

- czy oddelegowanie w charakterze dyplomaty ma wpływ na przyjęcie istnienia miejsca zwykłego pobytu w państwie przyjmującym, czy też stoi na przeszkodzie takiemu przyjęciu?
- czy fizyczna obecność małżonków w danym państwie musi trwać przez określony czas, aby można było uznać, że małżonkowie mają tam miejsce zwykłego pobytu?
- czy ustanowienie miejsca zwykłego pobytu zakłada pewien stopień integracji społecznej i rodzinnej w danym kraju?

Uzasadnienie:

- 1 A. Stan faktyczny
- 2 Postępowanie dotyczy rozwodu małżeństwa wnioskodawcy, urodzonego w 1965 r. (zwanego dalej „mężem”) i drugiej strony postępowania, urodzonej w 1964 r. (zwanej dalej „żoną”).

2

- 3 Strony są obywatelami Niemiec i zawarły związek małżeński w 1989 r. Para ma dwoje dzieci, które są już pełnoletnie.
- 4 W 2006 r. strony wynajęły mieszkanie w Berlinie, gdzie następnie wspólnie mieszkały. W czerwcu 2017 r. małżonkowie wraz z prawie całym gospodarstwem domowym przeprowadzili się do Szwecji, gdzie mąż został zatrudniony w ambasadzie Niemiec w Sztokholmie. Strony wymeldowały się z krajowego miejsca zamieszkania w czerwcu 2017 roku. Kiedy mąż został przeniesiony do ambasady Niemiec w Moskwie (Rosja), para przeniosła swoje gospodarstwo domowe ze Sztokholmu do Moskwy we wrześniu 2019 r. do mieszkania na terenie kompleksu ambasady. Mąż jest radcą ambasady i – w przeciwieństwie do żony – mówi po rosyjsku. Żona jako członek rodziny pracownika ambasady również była zameldowana w mieszkaniu na terenie kompleksu ambasady. Ponadto zarejestrowała ona swój samochód w Rosji. Obie strony posiadają paszporty dyplomatyczne.
- 5 Strony zatrzymały wynajęte mieszkanie w Berlinie, aby móc tam wrócić po pobycie męża za granicą. Pełnoletnia córka stron mieszkała w tym wynajmowanym mieszkaniu od września 2019 r. Od tego czasu strony podnajmowały również części mieszkania, przy czym te umowy najmu skończyły się, odpowiednio, z końcem maja i czerwca 2020 r.
- 6 W styczniu 2020 r. żona udała się do Berlina w celu poddania się operacji. Odmówiła ona leczenia w Moskwie. Następnie zamieszkała w berlińskim mieszkaniu wynajmowanym przez strony, a później zleciła wysłanie swoich letnich ubrań z Moskwy do Berlina. Na przełomie sierpnia i września 2020 r. mąż również udał się do Berlina i w czasie swojego pobytu także mieszkał w wynajmowanym mieszkaniu. Strony wspólnie spotykały się z przyjaciółmi w Berlinie. Mąż spędził Boże Narodzenie 2020 r. i przełom roku 2020/2021 z synem stron u swoich rodziców w Koblencji.
- 7 W lutym 2021 r. żona wróciła do Moskwy i mieszkała w mieszkaniu na terenie kompleksu ambasady. Według męża strony poinformowały swoje dzieci w dniu 17 marca 2021 r., że chcą się rozwieść. Podczas pobytu żona przeniosła wszystkie przedmioty, które chciała zabrać ze sobą do Berlina, do oddzielnego pokoju w moskiewskim mieszkaniu. Wyjechała do Berlina w dniu 23 maja 2021 r. i od tego czasu mieszka w mieszkaniu wynajmowanym przez strony. Mąż nadal mieszka w mieszkaniu na terenie kompleksu ambasady.
- 8 W dniu 8 lipca 2021 r. mąż złożył w Amtsgericht (sądzie rejonowym, Niemcy) wniosek o rozwód. Oświadczył, że strony mieszkały oddzielnie od stycznia 2020 r., żona pojechała do Moskwy tylko na krótki okres w marcu 2021 r., a następnie strony rozstały się ostatecznie.
- 9 Żona sprzeciwiła się wnioskowi o rozwód, uzasadniając to tym, że małżonkowie rozstali się najwcześniej w maju 2021 roku. Ze względu na leczenie przebywała w Berlinie w okresie od 15 stycznia 2020 r. do 26 lutego 2021 r. Według żony

wcześniejszy powrót do Moskwy nie był możliwy ze względu na jej stan zdrowia i ograniczenia związane z koronawirusem. Do czasu wyjazdu z Moskwy w dniu 23 maja 2021 r. zajmowała się tam gospodarstwem domowym stron. Zdaniem żony dostarczała ona również odzież mężowi, który przebywał w rosyjskim szpitalu oraz sanatorium z powodu udaru mózgu.

- 10 Amtsgericht (sąd rejonowy) oddalił wniosek o rozwód postanowieniem z dnia 26 stycznia 2022 r., ponieważ nie upłynął jeszcze rok separacji (wymagany przez prawo niemieckie) i nie było podstaw do orzeczenia rozwodu ze względu na trudną sytuację [§ 1565 ust. 2 Bürgerliches Gesetzbuch (kodeksu cywilnego), zwanego dalej „BGB”]. W następstwie środka odwoławczego (Beschwerde) wniesionego przez męża Kammergericht (wyższy sąd krajowy w Berlinie, Niemcy), po uprzednim udzieleniu wskazówki prawnej, rozwiódł strony zgodnie z rosyjskim prawem materialnym. W uzasadnieniu stwierdził, że prawo właściwe dla rozwodu wynika z art. 8 rozporządzenia Rzym III, ponieważ nie dokonano wyboru prawa zgodnie z art. 5 rozporządzenia Rzym III. Zdaniem sądu w niniejszej sprawie zastosowanie ma art. 8 lit. b) rozporządzenia Rzym III, a tym samym rosyjskie prawo materialne; odesłanie jest wyłączone zgodnie z art. 11 rozporządzenia Rzym III. Zgodnie z twierdzeniami stron można przyjąć, że miejsce zwykłego pobytu męża nadal znajduje się w Moskwie, podczas gdy miejsce zwykłego pobytu żony zakończyło się dopiero wraz z jej wyjazdem do Niemiec w dniu 23 maja 2021 r., tj. mniej niż rok przed wniesieniem sprawy do Amtsgericht (sądu rejonowego) w dniu 8 lipca 2021 r.
- 11 Przeciwno temu skierowany jest dopuszczony środek zaskarżenia (Rechtsbeschwerde) żony, która wnosi o rozwód na podstawie niemieckiego prawa materialnego oraz, wraz z orzeczeniem o rozwodzie, o orzeczenie z urzędu w sprawie wyrównania uprawnień emerytalnych (Versorgungsausgleich).
- 12 B. W przedmiocie stanu prawnego
- 13 I. Artykuł 8 rozporządzenia Rzym III brzmi następująco:

„W przypadku niedokonania wyboru zgodnie z art. 5 rozwód i separacja prawna podlegają prawu państwa:

 - a) w którym małżonkowie mają miejsce zwykłego pobytu w momencie wytoczenia powództwa; a w przypadku braku takiegoż
 - b) w którym małżonkowie mieli ostatnio miejsce zwykłego pobytu, pod warunkiem że okres zwykłego pobytu nie zakończył się wcześniej niż rok przed wytoczeniem powództwa, o ile w momencie wytoczenia powództwa jedno z nich nadal tam zamieszkuje; a w przypadku braku takiegoż
 - c) którego obywatelami są oboje małżonkowie w chwili wytoczenia powództwa; a w przypadku braku takiegoż

- d) w którym wytoczono powództwo”.
- 14 II. Gdyby rozwód małżeństwa stron podlegał rosyjskiemu prawu materialnemu, to zgodnie z art. 23 pkt 1 kodeksu rodzinnego Federacji Rosyjskiej z dnia 29 grudnia 1995 r. (przedrukowanego w Bergmann/Ferid/Henrich Internationales Ehe- und Kindschaftsrecht [stan: 10 marca 2021 r.] część poświęcona poszczególnym państwom: Federacja Rosyjska, s. 52) powinien on zostać orzeczony jako rozwód za obopólną zgodą bez stwierdzenia przyczyn rozvodu, ponieważ żona nie wniosła o oddalenie środka odwoławczego męża, a zatem nie sprzeciwiała się już rozwodowi jako takiemu. Gdyby zastosowanie miało rosyjskie prawo rozwodowe, wyrównanie uprawnień emerytalnych, które nie jest uregulowane w prawie rosyjskim, należałoby przeprowadzić wyłącznie zgodnie z art. 17 ust. 4 zdanie drugie [Einführungsgesetz zum Bürgerlichen Gesetzbuch (ustawy wprowadzającej kodeks cywilny, zwanej dalej „EGBGB”), który ma następujące brzmienie:
- „W przeciwnym razie wyrównanie uprawnień emerytalnych przeprowadza się zgodnie z prawem niemieckim na wniosek jednego z małżonków, jeżeli jeden z małżonków nabył uprawnienia w krajowym zakładzie emerytalnym w trakcie trwania małżeństwa, pod warunkiem że przeprowadzenie wyrównania uprawnień emerytalnych nie jest sprzeczne z zasadą słuszności, w szczególności w odniesieniu do sytuacji ekonomicznej obu stron w całym okresie małżeństwa”.
- 15 W niniejszym postępowaniu nie został złożony wniosek o przeprowadzenie wyrównania uprawnień emerytalnych zgodnie z prawem niemieckim, więc rozwód na podstawie prawa rosyjskiego musiałby zostać orzeczony odrębnie.
- 16 III. Gdyby natomiast do rozvodu zastosowanie miało niemieckie prawo materialne, małżeństwo stron musiałoby zostać rozwiedzione zgodnie z § 1565 BGB. Wynika to z faktu, że małżeństwo uległo rozpadowi, ponieważ wspólnota życiowa małżonków nie istnieje już od ponad roku i nie można oczekiwać, że uda im się ją odbudować. Gdyby zastosowanie miało niemieckie prawo rozwodowe, wyrównanie uprawnień emerytalnych musiałoby zostać przeprowadzone zgodnie z prawem niemieckim na podstawie art. 17 ust. 4 zdanie pierwsze EGBGB, który brzmi następująco:
- „Wyrównanie uprawnień emerytalnych podlega prawu właściwemu dla rozvodu zgodnie z rozporządzeniem (UE) nr 1259/2010; można je przeprowadzić tylko wtedy, gdy zgodnie z tym rozporządzeniem zastosowanie ma prawo niemieckie i jest ono znane prawu jednego z państw, których obywatelami są małżonkowie w momencie powstania zawisłości wniosku o rozwód”.
- 17 Gdyby zastosowanie miało niemieckie prawo rozwodowe, o wyrównaniu uprawnień emerytalnych należałoby orzec z urzędu – tj. bez konieczności złożenia wniosku przez jednego z małżonków – w ramach kompleksu spraw podlegających uregulowaniu w związku z rozwodem (Scheidungsverbund) zgodnie z § 137 ust. 1

i 2 oraz § 142 ust. 1 zdanie pierwsze Gesetz über das Verfahren in Familiensachen und in den Angelegenheiten der freiwilligen Gerichtsbarkeit (ustawy o postępowaniu w sprawach rodzinnych oraz sprawach rozstrzyganych w postępowaniu niespornym, zwanej dalej „FamFG”).

18 Paragraf 137 FamFG ma (we fragmentach) następujące brzmienie:

„(1) Sprawy rozwodowe i sprawy będące następstwem spraw rozwodowych są rozpoznawane i rozstrzygane łącznie (połączenie).

(2) Sprawami będącymi następstwem spraw rozwodowych są:

1. sprawy dotyczące wyrównania uprawnień emerytalnych,

[...]

jeżeli orzeczenie ma zapaść w przypadku rozwodu, a sprawa rodzinna została wniesiona przez jednego z małżonków najpóźniej na dwa tygodnie przed rozprawą w pierwszej instancji w sprawie rozwodowej. W przypadkach określonych w §§ 6–19 i 28 Versorgungsausgleichsgesetz (ustawy o wyrównaniu uprawnień emerytalnych) złożenie wniosku nie jest konieczne”.

19 Paragraf 142 ust. 1 zdanie pierwsze FamFG ma następujące brzmienie:

„W przypadku rozwodu wszystkie związane z nim sprawy rodzinne są rozstrzygane jednym postanowieniem”.

20 C. W przedmiocie odesłania prejudycjalnego do Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej

21 [Uwagi dotyczące obowiązku odesłania prejudycjalnego] [...]

I.

22 Środek zaskarżenia jest dopuszczalny zgodnie z § 70 ust. 1 FamFG i jest również dopuszczalny w innych przypadkach; w szczególności żona jest uprawniona do wniesienia środka zaskarżenia.

23 [dalsze wyjaśnienia] [...]

24 [...]

II.

25 Zasadność środka zaskarżenia zależy od tego, czy sąd odwoławczy naruszył prawo, przyjmując, że rozwód małżeństwa stron podlega prawu rosyjskiemu zgodnie z art. 8 lit. b) rozporządzenia Rzym III.

- 26 [dalsze wyjaśnienia] [...]
- 27 [...]
- 28 1. Założenia prawne sądu odwoławczego są prawidłowe.
- 29 Sąd odwoławczy słusznie przyjął, że jurysdykcja międzynarodowa sądów niemieckich w niniejszej sprawie wynika z art. 3 ust. 1 lit. a) tiret trzecie rozporządzenia Rady (WE) nr 2201/2003 z dnia 27 listopada 2003 r. dotyczącego jurysdykcji oraz uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach małżeńskich oraz w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej, uchylającego rozporządzenie (WE) nr 1347/2000 (zwanego dalej „rozporządzeniem Bruksela IIa”) w związku z art. 100 ust. 2 rozporządzenia Rady (UE) 2019/1111 z dnia 25 czerwca 2019 r. w sprawie jurysdykcji, uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach małżeńskich i w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej oraz w sprawie uprowadzenia dziecka za granicę (zwanego dalej „rozporządzeniem Bruksela IIb”).
- [dalsze wyjaśnienia] [...]
- 30 b) Sąd odwoławczy prawidłowo przyjął również, że prawo właściwe dla rozwodu wynika z art. 8 rozporządzenia Rzym III, ponieważ strony nie dokonały wyboru prawa zgodnie z art. 5 rozporządzenia Rzym III aż do zakończenia rozprawy w pierwszej instancji (zob. art. 46e ust. 2 zdanie pierwsze EGBGB w związku z art. 5 ust. 2 i 3 rozporządzenia Rzym III). [dalsze wyjaśnienia] [...]
- 31 2. Ze względu na system kaskady łączników w art. 8 rozporządzenia Rzym III należy najpierw ustalić, czy strony ustanowiły miejsce zwykłego pobytu w Rosji, jak przyjął sąd odwoławczy. Może się to wydawać wątpliwe już z tego względu, że mąż został wysłany do Rosji jako dyplomata i nie zarejestrował dobrowolnie swojego miejsca zamieszkania na terenie kompleksu ambasady Niemiec w Moskwie, ale został do tego zmuszony ze względu na służbowe przepisy, jak twierdziła żona, co nie zostało zakwestionowane. Powstaje zatem pytanie, jakie kryteria należy stosować w celu ustalenia miejsca zwykłego pobytu małżonków w rozumieniu art. 8 lit. a) i b) rozporządzenia Rzym III, w szczególności czy oddelegowanie w charakterze dyplomaty ma wpływ na przyjęcie miejsca zwykłego pobytu w państwie przyjmującym lub nawet stoi na przeszkodzie przyjęciu takiego miejsca pobytu. Kwestia ta jest istotna dla wydania orzeczenia, ponieważ rozwód nie podlegałby rosyjskiemu prawu materialnemu, gdyby strony nie mogły ustanowić miejsca zwykłego pobytu w Rosji.
- 32 a) Zdaniem sądu odwoławczego okoliczność, że strony przeprowadziły się do Moskwy z uwagi na działalność zawodową męża jako dyplomaty nie ma wpływu na ocenę miejsca zwykłego pobytu stron ustanowionego tam w rozumieniu art. 8 rozporządzenia Rzym III. To miejsce pobytu zostało bowiem zaplanowane na czas nieokreślony, o czym świadczy oświadczenie żony, że strony całkowicie wyremontowały wynajmowane mieszkanie w Berlinie w 2021 r., aby ustanowić tam swoje miejsce zamieszkania na starość.

- 33 b) Na pytanie, czy dyplomaci mogą co do zasady ustanowić miejsce zwykłego pobytu w państwie przyjmującym, Cour d'appel de Luxembourg udzielił odpowiedzi przeczącej w orzeczeniu [zob. wyrok z dnia 6 czerwca 2007 r. – 31642 – The European Legal Forum 2007 11–145; streszczenie w języku niemieckim dostępne na stronie www.unalex.eu (orzeczenie LU-26)], które to orzeczenie zostało jednak wydane w odniesieniu do art. 2 ust. 1 lit. a) rozporządzenia Rady (WE) nr 1347/2000 z dnia 29 maja 2000 r. w sprawie jurysdykcji, uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach małżeńskich i w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej za dzieci obojga małżonków (rozporządzenie Bruksela II).
- 34 Orzeczenie to opierało się na stanie faktycznym podobnym do niniejszej sprawy. W tamtej sprawie mąż został mianowany ambasadorem Luksemburga w Grecji i przeprowadził się do Aten wraz z rodziną na kilka lat przed złożeniem wniosku o rozwód. Cour d'appel de Luxembourg stwierdził, że nie można zakładać, że mąż miał zamiar ustanowienia zwykłego centrum swoich interesów w państwie przyjmującym. Czas jego pobytu w państwie przyjmującym zależy wyłącznie od czasu wykonywania funkcji dyplomatycznych; powierzenie tych funkcji podlega wyłącznej decyzji rządu państwa wysyłającego. Zdaniem Cour d'appel de Luxembourg jego pobyt w państwie przyjmującym jest przypadkowy, ponieważ rząd może przenieść go na dowolne inne stanowisko, ograniczony w czasie, ponieważ jest zazwyczaj ograniczony do kilku lat, i niepewny, ponieważ rząd może mu w każdej chwili powierzyć nowe stanowisko lub nową funkcję. O ile nie tylko życie zawodowe, ale także rodzinne i społeczne męża odbywa się głównie w państwie przyjmującym, o tyle jest to jedynie konsekwencją powierzenia mu funkcji dyplomaty. Według Cour d'appel de Luxembourg dyplomata nie ma zamiaru integrować się w państwie przyjmującym. Taka integracja w państwie przyjmującym mogłaby być również postrzegana jako niezgodna z funkcją dyplomatyczną, która wymaga zachowania niezależności wobec państwa przyjmującego.
- 35 c) Środek zaskarżenia opiera się na wyżej wymienionym orzeczeniu i wyrażono w nim opinię, że w odniesieniu do członków służby dyplomatycznej również w ramach art. 8 rozporządzenia Rzym III już na wstępie nie są spełnione wymogi dotyczące ustanowienia miejsca zwykłego pobytu w państwie przyjmującym. Zdaniem strony wnoszącej środek zaskarżenia pozycja zawodowa męża jako dyplomaty w ambasadzie Niemiec w Moskwie stoi bowiem na przeszkodzie ustanowieniu miejsca zwykłego pobytu w Rosji. Pomimo że pobyt stron w Moskwie nie był planowany na określony czas (w sensie ustalonego terminu), to z natury rzeczy miał on charakter tymczasowy, a nie stały. Według strony wnoszącej środek zaskarżenia strony chciały powrócić do Niemiec najpóźniej po zakończeniu działalności męża w ambasadzie Niemiec w Moskwie (lub w innej placówce dyplomatycznej lub urzędzie konsularnym za granicą), co wynikało już chociażby z faktu, że zachowali wynajęte mieszkanie w Berlinie, nawet jeśli zostało ono częściowo podnajęte. Podczas pobytów w Berlinie mogli oni nadal korzystać z tego mieszkania. Co więcej, nie zdecydowali się pozostać w Moskwie z własnej woli, ale dlatego, że mąż został tam przeniesiony jako dyplomata przez

swojego pracodawcę. Ponadto strony nie miały możliwości swobodnego wyboru mieszkania do wynajęcia w Moskwie. Z przyczyn służbowych były one bowiem zmuszone do zamieszkania w mieszkaniu na terenie kompleksu ambasady Niemiec. Podobnie jak inni niemieccy dyplomaci mieszkali oni zatem w ograniczonej strefie, która, choć nie może zostać uznana za eksterytorialną z prawnego punktu widzenia, jest w rzeczywistości rodzajem „niemieckiej enklawy” pod względem zawodowym, społecznym i kulturowym. Relatywizuje to znaczenie fizycznej obecności stron w Rosji i stoi na przeszkodzie nawiązywaniu więzi społecznych w tym kraju. Nawet po ustanowieniu miejsca zamieszkania w Moskwie utrzymywały one ścisłe powiązania z Niemcami. Miały one więzi rodzinne ze swoją pełnoletnią córką, która od września 2019 r. mieszkała w wynajmowanym mieszkaniu stron.

- 36 W postępowaniu w sprawie środka zaskarżenia mąż twierdzi, że sens i cel łącznika miejsca zwykłego pobytu w prawie Unii nie może być taki, że dyplomaci, którzy ze względu na swoje obowiązki służbowe zgodnie z art. 31 ust. 1 Konwencji wiedeńskiej o stosunkach dyplomatycznych z dnia 18 kwietnia 1961 r. (BGBl. II 1964 s. 957, 977) korzystają z immunitetu w państwie przyjmującym, w wyniku ewentualnego przeniesienia do nowego miejsca pełnienia służby regularnie podlegają prawu (rozwodowemu) nowego państwa zamieszkania.
- 37 d) Ta kwestia nie została dotąd wyjaśniona w orzecznictwie Trybunału. Trybunał dokonał co prawda wykładni art. 3 ust. 1 lit. a) rozporządzenia Bruksela IIa oraz art. 3 lit. a) i b) rozporządzenia Rady (WE) nr 4/2009 z dnia 18 grudnia 2008 r. w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń oraz współpracy w zakresie zobowiązań alimentacyjnych (zwanego dalej „rozporządzeniem nr 4/2009”) w ten sposób, że status danych małżonków jako pracowników kontraktowych Unii zatrudnionych w delegaturze Unii w państwie trzecim, w odniesieniu do których twierdzi się, że mają status dyplomatyczny w tym państwie trzecim, nie może stanowić decydującego czynnika przy ustalaniu miejsca zwykłego pobytu w rozumieniu tego przepisu (zob. wyrok TSUE z dnia 1 sierpnia 2022 r. – C-501/20 – FamRZ 2022, 1466, pkt 58 i nast.). W niniejszej sprawie chodzi jednak o rozporządzenie Rzym III, do którego nie można po prostu zastosować orzecznictwa dotyczącego rozporządzenia Bruksela IIa i rozporządzenia nr 4/2009. W szczególności dla ustalenia właściwego prawa rozwodowego uwarunkowania prawne i faktyczne środowiska społecznego kraju zamieszkania nie mają takiego samego znaczenia jak dla oceny istnienia i wysokości roszczenia alimentacyjnego. Co więcej, wspomniane orzeczenie nie zostało wydane w odniesieniu do dyptomatów, ale do pracowników kontraktowych Unii Europejskiej, którzy nie podlegali rotacji w siedzibie głównej w Brukseli i w odniesieniu do których nie zachodziła potrzeba stwierdzenia, czy chcieli wrócić do swojego kraju rodzinnego. Ponadto w ramach środka zaskarżenia podniesiono, że w niniejszej sprawie nie jest decydujące, czy status dyplomatyczny jako taki (i wynikający z niego immunitet) może stać na przeszkodzie ustanowieniu miejsca zwykłego pobytu w państwie przyjmującym, ale raczej pojawia się pytanie, czy charakter i specyfika działalności dyplomaty

zatrudnionego w placówce dyplomatycznej lub urzędzie konsularnym za granicą stoją na przeszkodzie przyjęciu miejsca zwykłego pobytu w państwie przyjmującym ze względu na okoliczności właściwe dla tej funkcji.

- 38 e) Z punktu widzenia tutejszej izby wątpliwe jest, jaki wpływ miała okoliczność, że strony musiały przenieść się do Moskwy na czas nieokreślony ze względu na działalność zawodową męża jako dyplomaty, na ustanowienie tam miejsca zwykłego pobytu. W ramach dokonywania oceny w każdym razie można również uwzględnić okoliczność, że strony nie zdecydowały się na przeprowadzkę do Moskwy z własnej woli, ale że było to spowodowane przeniesieniem zawodowym męża. To samo odnosi się do okoliczności, że (i tak już ograniczony) okres zatrudnienia męża zdecydowanie nie jest uzależniony od jego woli. Ponadto strony nie miały swobody wyboru miejsca zamieszkania w Rosji i zatrzymały swoje mieszkanie w Berlinie, aby móc tam wrócić po zakończeniu pracy męża za granicą. Gdyby okoliczności te należało uwzględnić w ramach całościowej oceny, na pytanie, czy strony mogły ustalić swoje miejsce zwykłego pobytu w Rosji, można by odpowiedzieć przecząco. Wobec braku właściwego orzecznictwa Trybunału z punktu widzenia tutejszej izby nie jest w każdym razie jednoznaczne, w jaki sposób oddelegowanie w charakterze dyplomaty wpływa na definicję pojęcia „miejsca zwykłego pobytu” w rozumieniu art. 8 lit. a) i b) rozporządzenia Rzym III.
- 39 3. Także w pozostałym zakresie pozostaje otwartą kwestią, według jakich kryteriów należy ustalać miejsce zwykłego pobytu małżonków w rozumieniu art. 8 lit. a) i b) rozporządzenia Rzym III. W szczególności należy wyjaśnić, czy fizyczna obecność małżonków w danym państwie musi trwać przez określony czas, aby można było przyjąć, że ustanowiono tam miejsce zwykłego pobytu, oraz czy ustanowienie miejsca zwykłego pobytu wymaga pewnego stopnia integracji społecznej i rodzinnej w danym państwie. Kwestie te są istotne dla wydania orzeczenia, ponieważ rosyjskie prawo materialne miałoby zastosowanie do rozwodu stron tylko wtedy, gdyby (również) żona ustanowiła swoje miejsce zwykłego pobytu w Rosji i gdyby nie zakończył się on wcześniej niż rok przed wniesieniem sprawy do Amtsgericht (sądu rejonowego) w dniu 8 lipca 2021 r. Nawet gdyby – wbrew opinii sądu odwoławczego – przyjąć, że żona (ponownie) ustanowiła swoje miejsce zwykłego pobytu w Niemczech ze względu na jej fizyczną obecność w Berlinie od stycznia 2020 r. do lutego 2021 r., nie prowadziłoby to do utraty znaczenia wyżej wymienionych pytań dla wydania orzeczenia, bowiem także w tym przypadku jej powrót do Moskwy w lutym 2021 r., kiedy nadal widziała możliwość kontynuowania małżeństwa, mógł natychmiast doprowadzić do (ponownego) ustanowienia jej miejsca zwykłego pobytu w Rosji, gdyby za konieczne do tego nie było uważane istnienie minimalnego okresu pobytu oraz integracji społecznej i rodzinnej.
- 40 a) Zgodnie z orzecznictwem Trybunału pojęcie „miejsca zwykłego pobytu” należy interpretować autonomicznie, z uwzględnieniem brzmienia i kontekstu przepisów, w których jest ono wymienione, oraz celów danego rozporządzenia (zob. wyroki TSUE: z dnia 6 lipca 2023 r. – C-462/22 - FamRZ 2023, 1479,

pkt 26; z dnia 25 listopada 2021 r. – C-289/20 – FamRZ 2022, 215, pkt 39; z dnia 28 czerwca 2018 r. – C-512/17 – FamRZ 2018, 1426, pkt 40, każdorazowo w odniesieniu do rozporządzenia Bruksela IIa). Trybunał nie wypowiedział się jednak jeszcze w sprawie wykładni tego pojęcia zawartego w rozporządzeniu Rzym III.

- 41 b) W literaturze niemieckojęzycznej nie ma zgody co do tego, jak należy rozumieć miejsce zwykłego pobytu w art. 8 lit. a) i b) rozporządzenia Rzym III.
- 42 aa) Motyw 10 akapit pierwszy rozporządzenia Rzym III stanowi, że przedmiotowy zakres stosowania i część normatywna tego rozporządzenia powinny być spójne z rozporządzeniem Bruksela IIa. Na tej podstawie część niemieckiej literatury prawniczej wnioskuje – podobnie jak sąd odwoławczy – że pojęcie „miejsca zwykłego pobytu” w rozporządzeniu Rzym III należy rozumieć w taki sam sposób, jak to samo pojęcie w rozporządzeniu Bruksela IIa (zob. Althammer/Mayer, art. 5 rozporządzenia Rzym III, pkt 12; Althammer/Tolani, art. 8 rozporządzenia Rzym III, pkt 6 i nast.; Jauernig/Budzikiewicz, BGB, 19. Auflage, art. 5–16 rozporządzenia (UE) 1259/2010, pkt 9 i 2; NK-BGB/Gruber, 3. Auflage, art. 3 Rzym III, pkt 15; Grüneberg/Thorn, BGB, 83. Auflage, art. 5 Rzym III, pkt 3, Andrae Internationales Familienrecht, 4. Auflage, § 3, pkt 26 i § 2, pkt 64; Hausmann, Internationales und Europäisches Familienrecht, 2. Auflage, pkt A 370 i A 424; Winter, Internationales Familienrecht bei Fällen mit Auslandsbezug, pkt 181; Gruber, IPRax 2012, 381, 385).
- 43 Powołując się na orzecznictwo Trybunału w odniesieniu do art. 3 ust. 1 lit. a) rozporządzenia Bruksela IIa (zob. wyroki TSUE: z dnia 1 sierpnia 2022 r. – C-501/20 – FamRZ 2022, 1466, pkt 44; z dnia 25 listopada 2021 r. – C-289/20 – FamRZ 2022, 215, pkt 57 i nast.), sąd odwoławczy dokonał wykładni pojęcia „miejsca zwykłego pobytu” zawartego w art. 8 lit. a) i b) rozporządzenia Rzym III w ten sposób, że co do zasady charakteryzuje się ono dwoma elementami, a mianowicie, z jednej strony, subiektywną wolą małżonka, aby posiadać zwykłe centrum swoich interesów w określonym miejscu (animus manendi), a z drugiej strony, obiektywną wystarczająco stałą obecnością na terytorium tego państwa. Dla przeniesienia miejsca zwykłego pobytu znaczenie ma przede wszystkim chęć ustanowienia w tym państwie przez zainteresowanego, z zamiarem nadania mu trwałego charakteru, stałego bądź zwykłego ośrodka swych interesów życiowych. Minimalny okres pobytu nie jest przewidziany, tak więc długość pobytu może służyć jedynie jako wskaźnik przy ocenie trwałości zamieszkania (zob. wyrok TSUE z dnia 22 grudnia 2010 r. – C-497/10 PPU – FamRZ 2011, 617, pkt 51). Z kolei trzeci element integracji społecznej schodzi na dalszy plan.
- 44 bb) Z kolei inne głosy w literaturze niemieckojęzycznej stoją na stanowisku, że nie ma pełnej zgodności przy dokonywaniu wykładni pojęcia „miejsca zwykłego pobytu” w celu ustalenia jurysdykcji międzynarodowej na podstawie rozporządzenia Bruksela IIa i prawa mającego zastosowanie do rozwodu w przypadku konfliktu norm na podstawie rozporządzenia Rzym III, ponieważ ratio legis tych dwóch łączników jest różne. Miejsce zwykłego pobytu na

podstawie rozporządzenia Rzym III może być w przypadkach granicznych raczej oceniane inaczej niż na podstawie rozporządzenia Bruksela IIa (jurisPK-BGB/Johanson, 10. Auflage, art. 8 Rzym III, pkt 5 i art. 5 Rzym III, pkt 13; NK-BGB/Lugani, 3. Auflage, art. 8 Rzym III, pkt 10 i art. 5 Rzym III, pkt 47 i nast.; Rauscher/Helms, EuZPR/EuIPR, 4. Auflage, art. 8 Rzym III, pkt 19 i 26, Helms, FamRZ 2011, 1765, 1769 i nast.). W szczególności rozporządzenie Rzym III wymaga bardziej intensywnego związku z państwem pobytu niż rozporządzenie Bruksela IIa, w przypadku którego wnioskodawca zazwyczaj ma możliwość wyboru między alternatywnymi jurysdykcjami (jurisPK-BGB/Johanson, 10. Auflage, art. 5 Rzym III, pkt 13). W związku z tym, nawet po upływie pewnego czasu, decyzja o tym, czy miejsce zwykłego pobytu małżonków w rozumieniu art. 8 lit. a) i b) rozporządzenia Rzym III znajduje się już w innym państwie, może zostać podjęta jedynie po dokładnym rozważeniu wszystkich okoliczności konkretnego przypadku (Rauscher/Helms EuZPR/EuIPR, 4. Auflage, art. 8 Rzym III, pkt 19; Helms, FamRZ 2011, 1765, 1770; zob. także Henrich, Internationales Scheidungsrecht, 5. Auflage, pkt 86 i nast.).

- 45 cc) Zgodnie z motywem 14 rozporządzenia Rzym III, w przypadku gdy małżonkowie nie dokonali wyboru prawa właściwego, prawem właściwym dla rozwodu powinno być prawo, z którym mają oni ścisły związek, dlatego też prawo to powinno mieć zastosowanie, nawet jeśli nie jest to prawo uczestniczącego państwa członkowskiego. W motywie 21 stwierdza się również, że dla zapewnienia pewności prawa i jego przewidywalności rozporządzenie Rzym III powinno wprowadzić zharmonizowane normy kolizyjne oparte na hierarchii łączników opartych na ścisłym związku małżonków z prawem właściwym. Łączniki takie należy wybrać w taki sposób, aby zapewnić stosowanie do postępowania w sprawie rozwodu systemu prawnego, z którym małżonkowie mają ścisły związek.
- 46 Odniesienie w motywach 14 i 21 do prawa rozwodowego, z którym małżonkowie mają ścisły związek, może przemawiać za wykładnią pojęcia „miejsca zwykłego pobytu” zawartego w art. 8 lit. a) i b) rozporządzenia Rzym III odmienną niż w przypadku rozporządzenia Bruksela IIa. Co do zasady małżonkowie nie będą bowiem mieli od razu po przeprowadzeniu się bliskiego związku z systemem prawnym innego państwa, nawet jeśli ich pobyt tam ma być nieokreślony. Coś innego może mieć zastosowanie, na przykład, jeśli jest to ich kraj ojczysty. Jeśli jednak małżonkowie przeprowadzają się do kraju, który wcześniej był dla nich obcy – zwłaszcza jeśli małżonkowie nadal utrzymują bliskie więzi z krajem ojczystym – początkowo może to być jedynie pobyt de facto, który dopiero po pewnym czasie przekształca się w zwykłe miejsce pobytu.
- 47 Kwestia, czy małżonkowie mają już ścisły związek z prawem danego państwa, może mieć również znaczenie dla tego, czy w tym państwie nastąpił już pewien stopień integracji społecznej i rodzinnej. W każdym razie Trybunał określił miejsce zwykłego pobytu na podstawie rozporządzenia Bruksela IIa na podstawie tego, że miejsce zwykłego pobytu musi być wyrazem pewnej integracji społecznej i rodzinnej danej osoby (wyroki TSUE: z dnia 9 października 2014 r. – C-376/14

PPU – FamRZ 2015, 107, pkt 51; z dnia 22 grudnia 2010 r. – C-497/10 – FamRZ 2011, 617, pkt 47; z dnia 2 kwietnia 2009 r. – C-523/07 – FamRZ 2009, 843, pkt 38, 44). Kryterium to można by również wykorzystać do zdefiniowania pojęcia „miejsca zwykłego pobytu” w rozporządzeniu Rzym III (zob. także NK-BGB/Lugani, 3. Auflage, art. 5 Rzym III, pkt 54; Rauscher/Helms, EuZPR/EuLPR, 4. Auflage, art. 8 Rzym III, pkt 20), przy czym w świetle celów rozporządzenia Rzym III wyrażonych w motywach 14 i 21, aby móc potwierdzić miejsce zwykłego pobytu na podstawie rozporządzenia Rzym III, może być wymagany znacznie większy stopień integracji społecznej i rodzinnej niż na podstawie rozporządzenia Bruksela IIa.

III.

48 [Uwagi dotyczące obowiązku odesłania prejudycjalnego] [...]

[...]

Sądy niższych instancji:

AG Tempelhof-Kreuzberg, orzeczenie z dnia 26.1.2022 R. – 152 F 8176/21

KG Berlin, orzeczenie z dnia 27.2.2023 R. – 3 UF 33/22

[...]

DOKUMENT ROBOCZY